

Vladimir Geiger, Branko Kranjčev.
Radni logor Šipovac-Našice 1945.–1946.
 Našice: Zavičajni muzej Našice, 2015, 189.

Деведесете године су донеле дефинитивно разбијање старих табуа и документовано откривање мрачних сртана југословенског социјализма. Један од највреднијих истраживача репресије, посебно над фолксдојчерима у Хрватској и Југославији, Владимир Гајгер је објавио огроман број радова о тој теми, а аутор је и неколико књига о логорима за фолксдојчере у Хрватској у првим годинама после Другог светског рата. Књигу о радном логору Шиповац написао је са Бранком Крањчевим, али се она по својој структури не разликује од других Гајгерових радова. И она се одликује акрибијом у истраживању, огромном библиографијом и на изворима заснованим закључцима. На одређени начин она подсећа на друге Гајгерове књиге, али упркос понављању неких чињеница из њих, доноси и нова сазнања. Наравно, у делу које потписују два атора, читаоцу је немогуће да одреди колики је допринос једног, а колики другог.

У уводном поглављу (стр. 11–24) се говори о положају југословенских Немаца на крају Другог светског рата и броју фолксдојчера затворних у логоре из којих су нове југословенске власти хтеле да их иселе у Немачку. Највећи логори у Хрватској су били Јосиповац, Валпово, Велика Писаница, Крндрија, Шиповац, Пуста Подунавље и Тењска Митница. Аутори наводе да је између 1941. и 1948. године страдало 9.000–10.000 Немаца из Хрватске: од тога 4.000–4.500 у логорима у Хрватској, односно од јануара 1947. у Војводини. Цело поглавље је врло богато бројевима, који због непотпуности извора нису узети као апсолутно тачни.

После увода, долази поглавље које говори о заробљеничком логору Нашице у коме су били смештени заробљени војници Вермахта (стр. 29–43). Тај логор је испражњен крајем лета или почетком јесени 1945. године, а говорећи о њему, аутори много говоре и о ратним заробљеницима у Југославији уопште. С једне стране то је плод потребе да се да контекст деловања заробљеничког логора Нашице, а с друге, плод недовољно извора о самом логору. У сваком случају, будући да је литература о ратним заробљеницима и заробљеничким логорима у Титовој Југославији и даље оскудна, добро је да су аутори овде на малом простору изнели доста података о тој теми.

Други део књиге носи назив Радни логор Шиповац-Нашице 1945.–1946. а почиње прегледом извора и литературе о њему (49–

59). Аутори су педантно набројали све, малобројне, изворе о том логору, усмена и писана сведочанства савременика, као и спомене у пре свега фолксдојчерској литератури. Врло неуобичајен извор су школски радови с краја 70-их и почетка 80-их: у њима су ђаци месне школе писали о завичају и забележили шта су од старијих чули о постојању логора. Из овог поглавља постаје јасно са каквим проблемима се сусрећу истраживачи ове тематике, али и каквим неконвенционалним изворима некад морају да прибегну у потрази за понеком информацијом.

Наредно поглавље овог дела књиге говори о оснивању и намени логора на економији поред дворца грофова Пејачевића (60–70). Логор је после одласка ратних заробљеника намењен за прикупљање славонских Немаца који су враћени са аустријске границе када је она у лето 1945. била затворена за депортирце и избеглице из Југославије. Дати су описи логора на основу сећања логораша и других сведока. Логор је био не само сабирни већ и радни. Наредна поглавља говоре о условима живота у њему: о (лошој) исхрани (70–74), броју логораша (који је укупно износио 3.500–4.000) и њиховој структури (провладавале су жене, деца и старци) (74–76), управи на коју се логораша углавном нису жалили (76–77), о бекствима (78–79) и отпуштању појединих Немаца за које су интервенисали рођаци, пријатељи, али и појединци из новог апарата власти (79–82). Занимљиве су изјаве бивших логораша да је командант логора био пристојан и да их стражари нису шиканирали. То је, с једне стране, противно искуствима већине фолксдојчера у југословенским логорима, али с друге, још једном показује колико је личност команданта и стражара могла да олакша или отежа положај заточених.

Наредно поглавље говори о болестима и смртности логораша (82–84). Констатовано је да су фолксдојчери у југословенским логорима углавном патили од вашака, дифтерије, пегавог тифуса и шарлаха. Од краја марта и током априла 1946. власти су интензивно радиле на сузбијању пегавог тифуса у логорима – иако је акција за његово сузбијање у целој земљи почела још у новембру 1945. године. Међутим, због недостатка докумената, није било могуће утврдити да ли је и у логору Шиповац било жртава пегавог тифуса. Слично важи и за број жртава: са сигурношћу је утврђено да је у њему умро један ратни заробљеник, један фолксдојчер, док је једно дете умрло касније, од последица боравка у логору. Ипак, сећања на логорашко гробље са бар десетак гробова, указује да је жртава ипак било више (84–86) Овиме се завршава главни текст књиге. Следе

фотографије локације на којој се налазио логор, неких логораша и сведока (87–98), па документи о логору: дописи органа власти, отпуснице, извештаји и сл. (100–124). Потом следе факсимили докумената објављених у претходном делу, (25–138), па искази сведока – на којима се добрим делом темељи главни део текста књиге (141–166). На крају се налази доста обиман списак извора и литературе (167–180), резимеи на енглеском (181–183) и немачком језику (184–186) и белешке о ауторима (187–188).

Књига о Радном логору Шиповац-Нашице је модел како се морају истраживати некадашње табу теме из југословенске историје за које не постоји довољан број архивских извора. Аутори су на вешт начин употребили оно мало архивске грађе колико им је било на располагању, комбинујући је са другим изворима који се односе на друге логоре и на општу ситуацију ратних заробљеника и логорисаних фолксдојчера. Све то је допуњено исказима савремених сведока, фотографијама начињеним на лицу места, те је на тај начин у приличној мери створена слика о настанку и деловању овог логора. Иако сва питања – нарочито број жртава – нису могла да буду разјашњена, књига представља мали али вредан допринос све богатијем мозаику сазнања о репресији комунистичких власти на крају Другог светског рата и у првим годинама после њега. Потребно је, међутим, нагласити да аутори теми свог истраживања прилазе хладне главе, без пристрасности, приземног антикомунизма или морализирања, тј. на потпуно научнички начин – пуштајући да чињенице изнете о животу логораша саме говоре о тој мучној епизоди.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ